

Havs
och Vatten
myndigheten

LANTBRUKARNAS
RIKSFÖRBUND

Analys av styrmedel och åtgärder inom jordbruket

Underlag till arbetet med vattenförvaltningen från ett delprojekt inom LIFE IP Rich Waters

Ansvar för innehållet i denna rapport ligger helt hos författarna.
Innehållet återspeglar inte Europeiska unionens hållning.

Titel: Analys av styrmedel och åtgärder inom jordbruket - underlag till arbetet med vattenförvaltningen från ett delprojekt inom LIFE IP Rich Waters

Författare: Magnus Bång, Jordbruksverket, Elisabeth Bölenius, Jordbruksverket, Niclas Engene, Vattenmyndigheten i Västerhavets vattendistrikt, Martin Erlandsson Lampa, Vattenmyndigheten i Norra Östersjön vattendistrikt, Markus Hoffman, LRF, Else-Marie Mejersjö, Jordbruksverket, Jan F Petersson, Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt och Daniel Smith, Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt

År: 2024

Foto: Thomas Adolfsén, Scandinav

Förord

Denna rapport har tagits fram inom det av EU delfinansierade projektet LIFE IP Rich Waters. Projektet startade 2017 och pågår till år 2024. Målet är att förbättra vattenmiljön, främst i de mellansvenska vatten som rinner ut i och påverkar Mälaren och norra Östersjön.

LIFE IP Rich Waters är ett samarbete mellan myndigheter, kommuner, företag, forskare och vattenvårdsförbund och består av 20 olika delprojekt. Rapporten har tagits fram inom delprojektet ”Analys av styrmedel för åtgärder inom jordbruket”. Delprojektet är ett samarbete mellan Jordbruksverket, Vattenmyndigheten Norra Östersjön, Vattenmyndigheten Södra Östersjön, Vattenmyndigheten Västerhavet, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund och SLU.

Jordbruket är en bidragande källa till övergödningen i svenska vattenförekomster och det finns ett behov av att minska förlusterna av näringsämnen (kväve och fosfor) från jordbruket för att kunna nå målen för vattendirektivet.

Detta är slutrapporten från delprojektet ”Analys av styrmedel för åtgärder inom jordbruket” där vi summerar och beskriver hur utredningsarbetet som vi har utfört under projektiden kan bidra till förbättringar av olika moment som de fem vattenmyndigheterna genomför inför och under en vattenförvaltningscykel.

Innehåll

1	Inledning	3
2	En vattenförvaltningscykel och arbetet som sker inom den	5
3	Lärdomar från projektet	14
3.1	Förbättrad kommunikation mellan deltagande myndigheter och bransch.....	14
3.1.1	Samarbeten som ger synergieffekter.....	14
3.1.2	Några slutsatser om styrmedel och åtgärder	16
4	Länkar till rapporter från delprojektet	17

1 Inledning

Inom projektet LIFE IP Rich Waters finns delprojektet *Analys av styrmedel för åtgärder inom jordbruket*. Delprojektet har ett annat upplägg än flera av de andra delprojekten. Dels att det är på nationell nivå, dels att det har varit ett helt och hållet utredande arbete utan praktiska inslag. Det är ett så kallat kapacitetsuppbyggande delprojekt.

Vattendirektivet eller ramdirektivet för vatten (Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG) fastslår en ram för den europeiska vattenpolitiken. Direktivet syftar till att etablera en ram för enhetliga regler på EU-nivå för skydd av europeiska vatten; sjöar, vattendrag, kustvatten och grundvatten.

Förhöjda halter av näringsämnen i vatten leder till förändringar som inte är önskvärda utifrån ett ekosystemperspektiv. För vattenförekomster i jordbrukslandskapet är jordbruket ofta en betydande påverkanskälla till övergödning.

Det övergripande målet för delprojektet har varit att presentera kunskap om styrmedel för åtgärdsarbetet som förenar hållbart jordbruk med effektivt åtgärdsarbete. Delprojektet har analyserat styrmedel och åtgärder som krävs för att nå god ekologisk status enligt vattendirektivet. Våra analyser utgår från de behov av åtgärder som vattenmyndigheterna har beräknat med statusklassificeringen av vattenförekomster som grund. Mycket av arbetet som har genomförts har syftat till att bidra till vattenmyndigheternas arbete inför och under en vattenförvaltningscykel. I denna slutrapport från delprojektet har vi fokuserat på att beskriva hur och med vad vi har bidragit till arbetet med vattenförvaltningen hos de fem vattenmyndigheterna. Beskrivningarna av detta finns i kapitel 2.

I kapitel 3 finns några lärdomar presenterade som vi har gjort genom arbetet i delprojektet.

Vi har också frågat två personer med god insyn i arbetet med vattenförvaltningen och strategisk plan 2023-2027 för den gemensamma jordbrukspolitiken och det i förhållande till arbetet inom delprojektet. Uttalanden från Andreas Mattisson, biträdande avdelningschef på Jordbruksverket och Niklas Holmgren, strateg på vattenmyndigheten i Södra Östersjön finns redovisade i rapporten.

Deltagare är Jordbruksverket, LRF och vattenmyndigheterna i Västerhavet, Södra Östersjön och Norra Östersjöns vattendistrikt. SLU har deltagit i framtagandet av en rapport om effektberäkningar av åtgärder inom jordbruket och Nyköpingsårnas vattenvårdsförbund i en pilotstudie inom ett vattenavrinningsområde som handlade om lantbrukares inställning till miljöersättningar.

Delprojektet har arbetat med att uppskatta effekter och utformning av övergödningsåtgärder inom jordbruket. Vi frågade **Niklas Holmgren, strateg vid vattenmyndigheten i Södra Östersjön** om deras möjlighet till att använda kunskapsunderlagen som delprojektet har arbetat fram.

Dessa åtgärder som vattenmyndigheterna sedan har föreslagit för vattencykeln 2022-2027 har förutsättningar att leda till förbättrad vattenkvalitet enligt Niklas och han lyfter fram att åtgärderna har legat till grund för de juridiskt bindande miljökvalitetsnormerna. Dessa har i sin tur använts som grund för poängsystemen för urvalet av inkomna ansökningar om investeringsstöden till vattenvårdsåtgärder och kalkfilterdiken inom den strategiska planen 2023-2027.

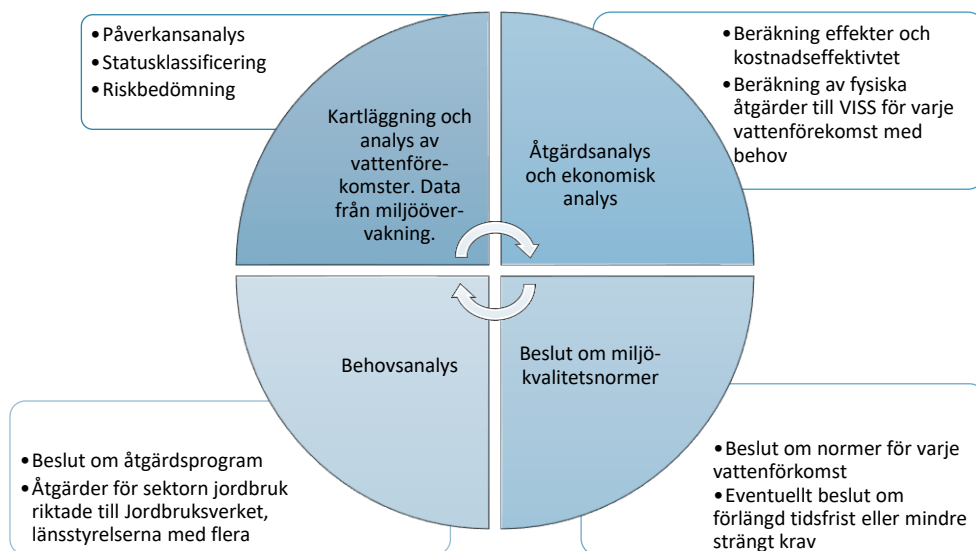
Niklas berättar att vattenmyndigheterna nu gör en analys utifrån utbetalning av stöd per block och utvärderar hur väl det stämmer överens med det urval av tillrinningsområden för sjöar, vattendrag och kustvatten som pekats ut inom analysen från delprojektet.

Enligt Niklas har underlaget från delprojektet varit till stöd vid planeringen av stöd och ersättningar inom jordbrukspolitiken utifrån miljökvalitetsnormerna i denna vattencykel. Vattenmyndigheterna har tillgängliggjort underlaget på flera webbplatser. Rådgivare och åtgärdssamordnare har fått tillgång till underlaget för att i sin kontakt med lantbrukare stödja dem i hur de ska kunna genomföra rätt åtgärd på rätt plats för att jobba så kostnadseffektivt som möjligt med våra gemensamma skattemedel.

För att göra korrekta beräkningar av behov av stöd och ersättningar och att de ska genomföras på rätt plats så behövs ett så bra underlag som möjligt, säger Niklas. Det kräver uppgifter om vilka åtgärder som redan är genomförda och skattade effekter av dessa för att kunna optimera de mest kostnadseffektiva åtgärderna och stöd och ersättningar till rätt området. Utveckling av effektberäkningar för minskad belastning av kväve och fosfor behöver fortsätta och dessa åtgärder behöver prioriteras utifrån de som ger störst effekt både utifrån potential och kostnad. Niklas menar att delprojektet har legat rätt i sitt arbete med att försöka förbättra underlaget om åtgärder och nu krävs att berörda myndigheter tar vidare detta arbete.

2 En vattenförvaltningscykel och arbetet som sker inom den

En vattenförvaltningscykel pågår i sex år enligt EU:s ramdirektiv för vatten. För närvarande är vi inne på den fjärde cykeln som gäller åren 2022-2027. Inför en ny vattencykel sker ett omfattande arbete med olika moment för att beslut ska kunna fattas om miljökvalitetsnormer för vattenförekomsterna och förvaltningsplaner och åtgärdsprogram inom de fem vattendistrikten. I figur 1 har vi i en skiss beskrivit en del av de moment som ingår i arbetet med vattenförvaltningen för vattenmyndigheterna. I följande avsnitt beskriver vi vad delprojektet har bidragit med i form av underlag till vattenmyndigheternas arbete. Exempler på bidrag från delprojektet är kopplade till förberedelser till vattencykeln 2022-2027.

Figur 1. Olika underlag som vattenmyndigheterna arbetar fram inför och under en vattencykel och beslut som fattas. Figuren visar endast de moment och beslut som är intressanta för beskrivningen i den här rapporten av vattenmyndigheternas arbete.

Vattenmyndigheterna genomför:

Kartläggning och analys av vattenförekomsterna utifrån befintliga data från miljöövervakning av yt-, grund- och kustvatten. Den innehåller påverkansanalys, statusklassificering och riskbedömning.

Delprojektet har samlat in uppgifter om i vilken omfattning åtgärder som minskar kväve- och fosforförluster till vatten har genomförts inom jordbruket under vattencykeln 2015-2021. Dessa åtgärder har bedömts ännu inte ha haft full effekt i att förbättra vattenkvaliteten. Riskbedömningen som vattenmyndigheterna genomför ska spegla risken för att den påverkade vattenförekomstens kvalitetskrav inte kommer gå att nå till år 2027.

Uppgifter om omfattningen av genomförda åtgärder inom jordbruket har förbättrat riskbedömningen som vattenmyndigheterna gör för vattenförekomster som är påverkade. Riskbedömningen visar om det finns ett åtgärdsbehov.

Läs mer i följande rapport från delprojektet.

- [Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk.](#)

Vattenförvaltningen kräver stora mängder indata på nivån vattenförekomst. Delprojektet har konstaterat att det är en brist att det inte har gått att kvantifiera effekter av flera typer åtgärder inom jordbruket som kan användas i vattenmyndighetens åtgärdsanalys. Fler kvantifierbara åtgärder skulle leda till bättre uppskattning av möjligheten att nå normerna och bättre möjlighet för att uppskatta kostnader för genomförandet av åtgärder i jordbruket. Slutsatsen från genomförda workshops med forskare från SLU inom området blev att det finns nya forskningsresultat om effekter av strukturkalkning och tvåstegsdiken men också möjligheter till att beräkna effekter av bevattning. Ansvariga myndigheter bör ta frågan vidare om förbättrade kunskapsunderlag om effektberäkningar.

Uppgifter om genomförda åtgärder i nuvarande åtgärdsanalys är i stort sett begränsade till de som har genomförts med finansiering från Landsbygdsprogrammet 2015-2022 och LOVA-programmet. Lantbrukare kan dock välja att själva finansiera olika kväve- och fosforåtgärder utan finansiering från olika stödprogram. Åtgärdsanalysen från vattenmyndigheterna kan alltså visa på ett större åtgärdsbehov än om det skulle vara möjligt att även ta hänsyn till åtgärder som har genomförts utan stöd. Delprojektet har tagit fram metoder för att ta fram uppgifter om anlagda arealer skydds zoner utmed vattenområden och våtmarker. Metoden för att ta fram anlagd areal skydds zoner kan användas på en gång men förslaget till metod för att ta fram uppgifter om anlagda våtmarker behöver testas i samarbete med flera myndigheter.

Läs mer i följande rapport från delprojektet.

- [Kväve- och fosforåtgärder i jordbruket – inom EU:s ramdirektiv för vatten.](#)

Vattenmyndigheterna genomför:

Åtgärdsanalys och beskrivningar av behovet av fysiska åtgärder i VISS.

I VISS finns den sammanhängande informationen för varje vattenförekomst påverkanskälla → status → riskbedömning → åtgärdsanalys → normsättning

Delprojektet har med hjälp av en beställning till forskare på SLU beskrivit lämpliga åtgärder för att minska kväve- och fosforförluster som går att genomföra framöver i jordbruket och beräknat förväntade effekter av dessa åtgärder. För

påverkan på övergödning beräknar vattenmyndigheterna i åtgärdsanalysen ett behov av att minska förlusterna av kväve och fosfor kopplat till fysiska åtgärder för varje vattenförekomst. Liknande uppgifter till åtgärdsanalysen fanns framtagna för tidigare vattencykel men kunskapsunderlagen från delprojektet har förbättrat dessa och vattenmyndigheterna har kunnat med större träffsäkerhet föreslå åtgärder.

Delprojektet har gjort kostnads kalkyler för åtta åtgärder som beskrevs som lämpliga åtgärder i jordbruket i redovisningen från SLU. Vi har tagit fram uppgifter om kostnader för att genomföra dessa åtgärder. I åtgärdsanalysen för jordbruk har vattenmyndigheterna uppskattat teoretiskt utrymme, effekt och kostnader för möjliga åtgärder inom jordbruket. Med hjälp av kostnadsberäkningarna från delprojektet har vattenmyndigheterna prioriterat ett antal kostnadseffektiva fysiska åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruksmark, som exempelvis skyddszoner samt anläggning och restaurering av våtmarker.

Om det finns ett identifierat åtgärdsbehov så finns det också förslag på fysiska åtgärder inlagda i databasen Vatteninformationssystem Sverige (VISS)¹. Vårt att notera är att de fysiska åtgärderna som finns inlagda i VISS ska ses som förslag och det är inte beslutade åtgärder för genomförande inom vattenförekomsten.

Läs mer i följande rapporter från delprojektet.

- [Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk.](#)
- [Effekter av åtgärder mot fosforförluster från jordbruksmark och åtgärdsutrymme. Ekohydrologi 160. SLU](#)

¹ VISS står för vatteninformationssystem Sverige. I VISS finns klassningar och kartor över alla Sveriges större sjöar, vattendrag, grundvatten och kustvatten. Det finns en indelning i vattenförekomster. Även åtgärdsbehovet (arealer) är inlagt när det finns ett framräknat behov av att minska fosfor- och/eller kväveläckaget.

Foto Filmsnickeriet AB

Figur 2. Odling av mellangrödan oljerättika minskar kväveläckaget från åkermarken. Forskare har kvantifierat med hur många kg kväve per hektar som kväveläckaget minskar i genomsnitt och odling av fång- och mellangrödor ingår i vattenmyndigheternas åtgärdsanalys.

Vattenmyndigheterna genomför:

Ekonomisk analys

Delprojektet har som beskrivits ovan ökat kunskaperna om effektiva åtgärder i jordbruket och gjort kostnadsberäkningar för dessa åtgärder. Vattenmyndigheterna använde underlaget i åtgärdsanalysen vilket gav bättre skattningar av kostnader för att nå miljö kvalitetsnormerna. Det gav en bättre grund för en ekonomisk analys av åtgärds genomförandet i jordbruket.

Läs mer i följande rapport från delprojektet.

- [Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk.](#)

Foto Johan Hammar/LIFE IP Rich Waters

Figur 3. Våtmarker renar vatten från kväve och fosfor. Delprojektet har gjort en beräkning av kostnaderna för att anlägga våtmarker. Anläggning av våtmarker ingår i vattenmyndigheternas åtgärdsanalys.

Vattendelegationerna fattade beslut om:

Miljö kvalitetsnormer för vattenförekomsterna 2022-2027.

Delprojektet har som beskrivits ovan ökat kunskaperna om effektiva åtgärder i jordbruket och gjort kostnads kalkyler för dessa åtgärder. Underlaget om olika effektiva åtgärder använde vattenmyndigheterna när de arbetade fram förslag till beslut om olika typer av undantag från miljö kvalitetskraven för vattencykeln 2022-2027. De undantag som vattendelegationerna har fattat beslut om handlar främst om förlängd tidsfrist och för 35 vattenförekomster mindre stränga kvalitetskrav. Den använda metoden för bedömning om skäl fanns till undantag från miljö kvalitetsnormen god status var möjlig att använda eftersom det gick att avgöra om tillräckligt med åtgärder inom jordbruket skulle gå att genomföra framöver för att nå normen inom olika vattenförekomster eller inte.

Läs mer i följande rapporter från delprojektet.

- [Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk.](#)
- [Effekter av åtgärder mot fosforförluster från jordbruksmark och åtgärdsutrymme. Ekohydrologi 162. SLU.](#)

Vattenmyndigheterna lämnar förslag till:

Undantaget mindre strängt krav med skälet omöjligt vid beslut om miljökvalitetsnormer.

Delprojektet har tagit fram dokumentet *Checklista och beskrivning av möjliga kväve- och fosforåtgärder i jordbruket*. Syftet med beskrivningen av åtgärder är att föra en dialog om vilka åtgärder som har genomförts och kan genomföras på en viss plats inom en vattenförekomst och att dokumentera resultatet av en genomgång med berörda lantbrukare.

I vattendirektivet finns beskrivit att det under vissa omständigheter går att använda ett undantag som kallas mindre strängt kvalitetskrav. Det finns beskrivit när undantaget får användas och fyra kriterier finns avgivna för att undantag ska kunna medges. Ett av de fyra kriterierna är att alla möjliga åtgärder ska genomföras för att ett undantag från miljökvalitetsnormen ska få medges inom en vattenförekomst. Vattenmyndigheterna kan framöver använda checklistan och åtgärdsbeskrivningarna för att få fram underlag och kunskap på lokal nivå om möjliga och genomförda åtgärder inom jordbruket. Beroende på resultatet kan vattenmyndigheterna därefter avgöra om det finns underlag till att föreslå beslut om undantag från en miljökvalitetsnorm med hänvisning till att alla möjliga åtgärder inom jordbruket är genomförda.

Läs mer i följande rapport från delprojektet.

- Kväve- och fosforåtgärder i jordbruket – inom EU:s ramdirektiv för vatten. Bilaga 1 Checklista och beskrivning av möjliga kväve- och fosforåtgärder i jordbruket.

Foto Thomas Adolfsén/Scandinav

Figur 4. Behovsanpassad gödsling med stall- och mineralgödsel minskar riskerna för växtnärläckage. Åtgärden gödslingsplanering finns beskriven i dokumentet "Checklista och beskrivning av möjliga kväve- och fosforåtgärder i jordbruket" som en möjlig åtgärd för alla lantbrukare att genomföra.

Vattenmyndigheterna tar för varje vattendistrikt fram åtgärdsprogram för vattencykeln som innehåller:

Behovsanalys

Åtgärder riktade till Jordbruksverket, länsstyrelserna med flera för sektorn jordbruk.

Delprojektet bidrog till kartläggning av kostnadseffektiva åtgärder för att minska kväve- och fosforförluster från jordbruket. Dessa åtgärder ingår i den behovsanalys som vattenmyndigheterna genomför som grund för åtgärdsprogrammen.

Delprojektet har också genomfört en konsekvensanalys som bygger på ett samhällsekonomiskt ramverk. Slutsatserna är följande:

- Det finns stora samhällsekonomiska värden förenade med minskningar av kväve- och fosforläckaget från jordbruket.
- De analyserade valen av styrmedel är samhällsekonomiskt lönsamma. Valet av styrmedel medför dock viktiga fördelningseffekter. Tvingande styrmedel

medför två gånger så stora kostnader för jordbruket jämfört med scenariot med frivilliga styrmedel.

- De fördelningseffekter som uppstår talar för att inte använda tvingande styrmedel för att öka genomförandet av åtgärder som minskar kväve- och fosforläckaget från jordbruket.

I en åtgärd i åtgärdsprogrammen riktad till Jordbruksverket och länsstyrelserna finns angivet att de aktivt ska arbeta för en hög anslutning till de miljöersättningar som numera också ingår i den strategiska planen för jordbrukspolitiken 2023-2027. Slutsatserna från konsekvensanalysen stödjer att åtgärderna riktade till jordbruket bör genomföras genom frivilliga insatser och ekonomiska styrmedel vilket nu är fallet.

Delprojektet har genomfört en omfattande genomgång av de regelverk som finns i fem EU-länder för att minska växtnäringsläckaget. Vi kan konstatera att det i stor utsträckning förekommer liknande regler. Det bör också vara givet eftersom flertalet av reglerna är kopplade till genomförandet av EU:s nitratdirektiv. I Danmark och Nederländerna förekommer dock mer komplexa regelverk, vilket även i någon mån gäller Irland. Delprojektet konstaterar att dessa åtgärder som går utöver kraven från EU:s nitratdirektiv är komplexa att genomföra både för lantbrukare och myndigheter. Det skulle i Sverige kräva ett omfattande förberedande och årligt arbete på myndigheterna samt behov av ett utökat kunskapsunderlag, inklusive omfattande resurser för att ta fram, om vi skulle kunna införa den typen av regler för att minska växtnäringsläckaget. För lantbrukarna skulle det leda till fördelningseffekter och en påtaglig ökning av transaktionskostnader utöver kostnaderna för att genomföra åtgärderna. I vattenmyndigheternas åtgärdsprogram finns inte heller förslag till att utreda tvingande åtgärder inom jordbruket med syfte att minska övergödningen.

I rapporten *Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk* framkom att om målet god ekologisk status ska nås krävs att fler åtgärder genomförs framöver inom jordbruket och att de genomförs på fler platser. Som ett komplement till det arbetet har delprojektet intervjuat lantbrukare i avrinningsområdet närmast sjön Yngaren i Sörmland. Syftet med intervjustudien är att få en bild av hur intresset är för att vilja genomföra kväve- och fosforåtgärder som minskar näringsläckaget från jordbruket. Det gäller både intresset för åtgärder som är inlagda i VISS för vattenförekomsten men även andra åtgärder som kan leda till ett minskat näringsläckage. Resultatet från intervjustudien ger en återkoppling till vattenmyndigheterna om lantbrukarnas inställning till att genomföra de åtgärder som ingår i åtgärdsanalysen. En av slutsatserna är att flertalet av lantbrukarna har redan anlagt skyddszoner utmed vatten. De verkar i stort sett vara nöjda med den ersättningsnivå i miljöersättningen som gäller. Anpassade skyddszoner är den åtgärd för vilken det framstår som svårast att nå den potentiellt beräknade möjliga arealen i VISS. Det finns en hel del anlagda våtmarker. Några av lantbrukarna i området kan till och

med tänka sig att anlägga en våtmark utan ersättning för att kunna utforma våtmarken som de önskar. Det verkar vara möjligt att anlägga fler våtmarker inom området trots att det är ett flackt område som kräver särskilda insatser. Det visar sig att den LEVA-samordnare som verkar i området har haft en positiv inverkan i att få igång undersökningar om att anlägga våtmarker. En hel del mark har strukturräkats i området. Lantbrukarna verkar se positivt på åtgärden, de nyttor som uppkommer och menar att ersättningen via LOVA-bidrag har varit acceptabel. Under senare tid har dock priset på strukturräk ökat rejält och tillgången har minskat kraftigt. Det kommer att påverka lantbrukarnas möjlighet till att strukturräka. Styrning av kvävegivan i fält tillämpas redan på en stor areal och används på en större areal än vad den potentiellt möjliga arealen i VISS visar.

Läs mer i följande rapporter från delprojektet.

- [Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk](#)
- [Konsekvensanalys av fosfor- och kväveåtgärder i jordbruket.](#)
- [Intervjustudie bland lantbrukare i avrinningsområdet till Yngaren om åtgärder för att minska näringsläckaget.](#)

Foto Mikael Svensson/Scandinav

Figur 5. Skydds-zoner utmed vattendrag minskar ytavrinning och erosion och därmed förluster av partikulär fosfor till vatten. Lantbrukarna i intervjustudien har svarat att de är positiva till att anlägga skydds-zoner. Skydds-zoner ingår i vattenmyndigheternas åtgärdsanalys.

3 Lärdomar från projektet

3.1 Förbättrad kommunikation mellan deltagande myndigheter och bransch

En lärdom är att samarbetet mellan deltagarna i delprojektet har varit mycket betydelsefullt. Samarbete har varit till nytta för arbetet med vattenförvaltningen i Sverige och det hade annars inte skett. Deltagarna har fått en större förståelse för det arbete som utförs av de andra myndigheterna och lantbrukarna representerade av branschorganisationen LRF samt en större förståelse för de utmaningar och svårigheter som varje myndighet och bransch möter. Deltagarnas olika bakgrund och expertis har visat sig vara mycket användbar när vi har diskuterat specifika åtgärder och styrmedel inom jordbruket för att få fram olika infallsvinklar.

Niklas Holmgren, strateg vattenmyndigheten Södra Östersjön och Andreas Mattisson, biträdande avdelningschef på Jordbruksverket har uttalat sig om behovet av samarbete.

Niklas funderar över det fortsatta behovet av samarbete och säger att "Arbetet behöver fortsätta och än bättre knyta samman påverkans-, risk- och åtgärdsanalys för våra sjöar, vattendrag och kustvatten med hur de nya stöden och ersättningarna inom jordbrukspolitiken nu utvecklas för att på det mest kostnadseffektiva sättet bidra till en bättre vattenmiljö för nuvarande och kommande generationer. Den samverkan som nu byggs upp mellan Jordbruksverket, länsstyrelser, vattenmyndigheter och SLU har stor potential att kunna fortsätta utvecklas utifrån den grund som LIFE IP Rich Waters och delprojektet har skapat."

Andreas svarar att frivilliga styrmedel som stöd och ersättningar kräver mer av mjukare styrning och ett uppbyggt partnerskap med deltagare från myndigheter och näringen. Det är viktigt med samverkan i hela processen. Annars finns det stor risk för att det blir ad hoc-lösningar.

3.1.1 Samarbeten som ger synergieffekter

En annan mer övergripande lärdom är behovet av ett aktivt samarbete mellan olika parter med olika erfarenheter men med ett gemensamt mål gör att alla måste ta ansvar för sitt bidrag. Detta är exempel på sådana samarbeten:

- Reformarbetet för CAP 2023-2027 har pågått samtidigt som delprojektet har arbetat. Det gav tydliga synergieffekter när dessa båda arbeten pågick samtidigt. En rekommendation framöver är att arbetet med nästa jordbrukspolitiska reform bör samordnas med vattenmyndigheternas arbete med åtgärdsprogrammen för nästa vattencykel till exempel genom att starta

- ett projekt som ligger rätt i tiden för att synkronisera reformarbetet med behovet av åtgärder enligt vattendirektivet.
- Sträva efter en samsyn mellan näring, myndigheter och organisationer om vilka kunskapsluckor som finns om åtgärder inom jordbruket för att bland annat minska näringsläckaget.
 - Ett samarbete om att på ett systematiskt sätt att fånga upp nya kunskaper från forskningen där näring, rådgivning och myndigheter medverkar.

Delprojektet har i sitt arbete kommit fram till att frivilliga styrmedel i form av stöd och ersättningar är att föredra när det gäller att genomföra övergödningsåtgärder i jordbruket men samtidigt att det genomförs för få övergödningsåtgärder i jordbruket i förhållande till åtgärdsbehovet. Stöd och ersättningar finansieras till stor del inom pågående vattencykel från strategisk plan 2023-2027 för den gemensamma jordbrukspolitiken.

Andreas Mattisson, biträdande avdelningschef på Jordbruksverket med ett särskilt ansvar för den jordbrukspolitiska reformen 2023-2027 svarar på frågor om genomförandet av de stöd och ersättningar som ingår i en av vattenmyndigheternas åtgärder riktade till Jordbruksverket och vilka bedömningar han gör för framtida utveckling.

Andreas börjar med att påpeka att hur stöden och ersättningarna i CAP 2028-2033 kommer att utformas är beroende av flera politiska beslut framöver både inom EU och nationellt. Enligt bedömningen från Andreas talar dock mycket för att budgetmedel inom CAP kommer att användas för att genomföra miljöförbättrande åtgärder i jordbruket även framöver, och det kan vara både för att nå målen med ramdirektivet för vatten och mål från andra EU-regelverk. Tillvägagångssättet att lägga större kostnader på jordbruket när de inte går att kompensera genom att ta ut högre konsumentpriser på livsmedel, tror Andreas blir svårt. Det problematiska kommer att bli storleken på budgeten för CAP men om det skulle ske en utvidgning av EU talar mycket för att gårdsstödet måste kapas och att det blir mer riktade stöd till till exempel miljö.

Ett upplägg kan vara att omställningen till nya krav på "miljömässigt" bättre metoder i lantbruket finansieras genom investeringsstöd vid genomförandet av EU-regelverk. Det kan också krävas stärkta ekonomiska incitament för att få till stånd nödvändiga investeringar enligt Andreas.

3.1.2 Några slutsatser om styrmedel och åtgärder

- Vi beskriver behovet av åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruket. Om målet god ekologisk status enligt vattendirektivet ska gå att nå krävs att fler åtgärder genomförs på fler platser än idag.
- Lokala åtgärdssamordnare och nationella informations- och rådgivningssatsningar förstärker genomförandet av åtgärder i jordbruket och de behövs även framöver.
- De analyserade valen av styrmedel är samhällsekonomiskt lönsamma. Valet av styrmedel medför dock viktiga fördelningseffekter. De fördelningseffekter som uppstår talar för att inte använda tvingande styrmedel för att öka genomförandet av åtgärder som minskar kväve- och fosforläckaget från jordbruket.
- Satsningar på att kunna kvantifiera fler typer åtgärder som minskar näringsläckaget skulle leda till bättre möjlighet att nå normerna och bättre möjlighet till att uppskatta kostnader för genomförandet av åtgärder i jordbruket.
- Åtgärdsanalysen som vattenmyndigheterna genomför visar på ett större åtgärdsbehov än om det hade varit möjligt att lägga in uppgifter om åtgärder som genomförts utan stöd från Landsbygdsprogrammet, Sveriges strategiska plan för den gemensamma jordbrukspolitiken 2023-2027 och LOVA-programmet.

4 Länkar till rapporter från delprojektet

[Effekter av åtgärder mot fosforförluster från jordbruksmark och åtgärdsutrymme. Ekohydrologi nr 160. SLU. 2019.](#)

[Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruk. Jordbruksverket rapport 2022:05.](#)

[Konsekvensanalys av fosfor- och kväveåtgärder i jordbruket. Jordbruksverket rapport 2022:06.](#)

[Intervjustudie bland lantbrukare i avrinningsområdet till Yngaren om åtgärder för att minska näringsläckaget. LIFE IP Rich Waters. 2022.](#)

[Kväve- och fosforåtgärder i jordbruket – inom EU:s ramdirektiv för vatten. LIFE IP Rich Waters. 2024.](#)

I bilaga 1 finns Checklista och beskrivning av möjliga kväve- och fosforåtgärder i jordbruket.

Havs
och Vatten
myndigheten